

CUPRINS

- 7 Aliona GRATI, Diana DEMENTIEVA. Un model de promovare a imaginii orașului Chișinău

MITOPOETICA ORAȘULUI

- 18 Aliona GRATI. Pentru o mitopoetică a orașului
42 Diana DEMENTIEVA. Narativizarea spațiului urban
55 Rodica GOTCA. Metamorfozele poetice ale orașului Chișinău
64 Ludmila ȘIMANSCHI. Sensul polifonic al spațiului urban chișinăuian în creația lui Sergiu Matei Nica
73 Diana VRABIE. Aspecte ale Chișinăului în evocările lui Gala Galaction
78 Natalia PROCOP. Chișinăul în pictură
87 Sorin ȘCLEARUC. Chișinăul și reprezentarea acestuia în filmul artistic al anilor '60. Studiu de caz: „Omul merge după soare” (1961), de Mihail Kalik
93 Aliona GRATI. Nichita Stănescu: „Chișinăul e o perlă albă, în atâta verde pur”
103 Ludmila ȘIMANSCHI. Topografia urbane poetizate de scriitorii postmoderni din Basarabia
111 Natalia PROCOP. Moara cu aburi – simbol al Chișinăului industrial

SEMNELE ISTORIEI

- 116 Ion CHIRTOAGĂ. Despre începuturile Chișinăului și folclorul păstoresc
137 Livia ȘÎRBU. Așezarea Chișinău – sit eponim al culturii hallstattului canelat din interfluviul Prut–Nistru
145 Ion CHIRTOAGĂ. Stații de poștă pe traseul Iași–Chișinău în perioada medievală și începutul celei moderne
155 Liliana CONDRATICOVA. Orfevrăria de cult din Basarabia pe timpurile Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni
163 Marina MIRON, Viorel MIRON. Aportul diferitelor grupuri etnice la istoria și dezvoltarea orașului Chișinău
174 Natalia PROCOP. Chișinăul lui Alexandru Bernardazzi în pictură: semnele timpului
178 Nicolae ENCIU. 105 ani de la înfăptuirea Marii Uniri. Etapele revenirii Basarabiei în cadrul Statului Național Unitar Român

ARHITECTONICA SPAȚIULUI URBAN

- 190 Mariana ȘLAPAC, Alla CEASTINA. Repere în arhitectura Chișinăului
201 Alla CEASTINA. Creația arhitectului George Toricelli (1796–1843)
205 Mariana ȘLAPAC, Alla CEASTINA. Sistemul de alimentare cu apă a orașului Chișinău în secolul al XIX-lea

- 216 Ana GRIȚCO. Contribuția primarului Carol Schmidt la modernizarea orașului Chișinău
- 228 Alla CEASTINA. File din istoria Clubului Englezesc din Chișinău
- 233 Mariana ȘLAPAC, Alla CEASTINA. Clădirea fostei Școli Eparhiale poloneze a Bisericii Romano-Catolice din Chișinău
- 240 Natalia PROCOP. Lăcașurile de cult din Chișinău în viziunea artiștilor plastici
- 246 Aliona GRATI. Ceremonii regale la Catedrală
- 265 Mariana ȘLAPAC. Arhitectura Chișinăului interbelic
- 276 Alina OSTAPOV. Planul de reconstrucție a Chișinăului prin prisma corespondenței arhitectului-academician Alexei V. Șciusev
- 293 Mariana ȘLAPAC. Clădirea Parlamentului Republicii Moldova
- 301 Ana GOBJILA. Chișinău – Kilometrul 0. Sculptura urbană a artistului Victor Macovei

GIUVAIERE CULTURALE

- 305 Tudor STAVILĂ. Pictori basarabeni în școlile de artă ale Europei
- 311 Aurelian DĂNILĂ. Personalitatea lui George Enescu în cultura muzicală din Chișinăul interbelic
- 316 Ion Valer XENOFONTOV. Chișinău, orașul celor trei conservatoare
- 322 Liliana CONDRATICOVA. Orașul Chișinău – centru al dezvoltării și afirmării artei metalelor
- 332 Liliana CONDRATICOVA. Școala autohtonă de giuvaiergerie: nume necunoscute și pe nedrept pierdute
- 339 Ana SIMAC. Evoluția școlii naționale de tapiserie din Chișinău

IDENTITATEA ORAȘULUI ȘI CULTURA PROMOVĂRII EI

- 351 Silviu ANDRIEȘ-TABAC. Cronica elaborării noilor simboluri heraldice și vexilologice ale municipiului Chișinău și ale sectoarelor lui
- 377 Diana DEMENTIEVA. Revitalizarea folclorului urban în procesul de constituire a unui brand de oraș
- 385 Elisaveta IOVU-MACARI. Imaginea celuilalt ca obiect de studiu al imagologiei
- 394 Liliana CONDRATICOVA. Descoperind Chișinăul, pe urmele lui Alexandru Marghiloman
- 405 Mariana HARJEVSCHI. Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” valorizând istoria orașului Chișinău

DESPRE OAMENII LOCULUI ȘI URMELE LOR

- 409 Aurelian DĂNILĂ. Maria Cebotari în Chișinăul de altădată
- 418 Elena MUSTEATĂ. Valențe artistice moderniste în desenele lui Alexandru Plămădeală
- 425 Tudor STAVILĂ. Olga Plămădeală – un cronicar al artelor din Basarabia interbelică

- 431 Rodica URSACHI. Universul obiectual al atelierului de creație refractat în pictură prin ochiul magic al artistei Valentina Rusu-Ciobanu
- 438 Aliona GRATI. Mica istorie din albumul unei familii din Chișinău: Valentina Rusu-Ciobanu, Glebus Sainciuc și Lică Sainciuc
- 442 Elena MUSTEAȚĂ. Valențe artistice și simbolice în creația grafică a lui Gheorghe Vrabie
- 450 Natalia PROCOP. Chișinăul modern în pictura lui Iuri Șibaev
- 453 Natalia PROCOP. Chișinăul de altădată în viziunea artistului plastic Mihai Mungiu
- 456 Ana GOBJILĂ. Valentina Brâncoveanu – fiecare cu povestea sa despre Chișinău
- 459 Natalia PROCOP. Orașul florii de „Nu-mă-uita” în creația Iraidei Ciobanu
- 462 Aurelia HANGANU. Chișinăul prin ochii Nataliei Procop

DIALOGICA

- 466 Aliona GRATI, Alexandru CORDUNEANU, Anatolie GORDEEV. Chișinău: estetica spațiului urban ca mijloc de supraviețuire
- 479 Aliona GRATI, Nicoleta VORNICU. Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni: „portretul complet” al unei personalități providențiale
- 485 Aliona GRATI, Mariana ȘLAPAC, Alla CEASTINA. Alexandru Bernardazzi: contribuții la estetica orașului Chișinău
- 501 Aliona GRATI, Petru HADĂRCĂ. 100 de ani de la înființarea Teatrului Național din Chișinău
- 515 Eugenia TOFAN, Eugen DOGA. Din culisele scrierii imnului orașului Chișinău
- 519 Aliona GRATI, Iulian FILIP. „Noi astfel vă iubim în Franța! Acum faceți ce vreți cu iubirea noastră!” sau despre vizitele unor scriitori la Chișinău

ITINERARE URBANE

- 526 Mariana ȘLAPAC, Alla CEASTINA, Valeria SURUCEANU. Orașul Chișinău prin prisma creației arhitectului Alexandru Bernardazzi
- 551 Marina MIRON, Viorel MIRON. Strada 31 August 1989
- 579 Iraida CONDREA. Monumente ale culturii ecleziastice din centrul istoric al Chișinăului: trecerea lor prin timp
- 607 Aliona GRATI. Orașul Chișinău în filme documentare de promovare a imaginii
- 613 ABAJUR PENTRU O BIBLIOTECĂ

621 ORAȘUL ÎN CULORI (PLANȘE)

- 653 Aliona GRATI, Diana DEMENTIEVA. A Model for Promoting the Image of Chișinău City
- 663 Content
- 666 Surse iconografice

UN MODEL DE PROMOVARE A IMAGINII ORAȘULUI CHIȘINĂU

Aliona GRATI

doctor habilitat în filologie, profesor universitar

Diana DEMENTIEVA

doctor în filologie

Orașul se vrea o forță gravitațională pentru toți. Idealul unui oraș este să fie în așa fel, încât tot mai mulți să vrea să-l locuiască, să facă investiții în el și să-l viziteze. O acută competiție cu celelalte orașe ale lumii, goana după a plăcea, pentru a obține atenție îl angajează în acțiuni de promovare de sine. Pentru că oamenii rămân principala resursă, imaginea de sine se vrea expresivă în promisiunile de asigurare a unui nivel optim de trai, oportunități pe piața de muncă, confort psihologic, dar și împărtășirea unor valori care să-i însușească, să-i solidarizeze. Imaginea unui oraș trebuie să inspire încredere și fericire, vulnerabilități diminuate, rezistență la presiunile de tot felul și un parcurs onorabil în plan global.

Suntem în plin proces de globalizare și dezvoltare a tehnologiilor de informare. Sarcinile cresc, provocările sunt tot mai multe. Indicatorii emigrației populației din Republica Moldova se apropie către o linie roșie amenințătoare. În mod special, capitala Chișinău se află în situația în care să-și imagineze, să proiecteze și să dezvolte de urgență soluții noi pentru a nu-și pierde rezidenții pe care îi are și a-i atrage pe alții. Totodată, orașul trebuie să fie suficient de ofertant pentru un turism de calitate. O politică locală competentă va fi preocupată de îmbunătățirea permanentă a acestor aspecte în vederea promovării unei bune imagini a orașului. Susținerea unui stil de viață atractiv, alegerea limbajelor cu mare impact social, amenajarea semnificativă a spațiilor urbane, utilizarea energiilor creatoare ale artelor, generarea poveștilor expresive etc., care pot demonstra înzestrările sociale, intelectuale și artistice ale orașului, vor sta mereu la ordinea zilei.

Materialele din acest volum sunt rezultatul cercetărilor în cadrul Programului de Stat „Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii, 20.80009.0807.19”, director Aliona Grati, profesor universitar, doctor habilitat în filologie. Este un proiect științific în care noi, un grup mixt de cercetători specializați pe studiul artelor, istoriei și literaturii, ne-am antrenat în susținerea politicilor de imagine ale orașelor Chișinău, Bălți și Cahul. Ideea de care ne-am condus a fost să completăm, prin produsele creației și limbajul simbolic al artiștilor, ceea ce nu poate oferi mediul urban în aspect fizic. Am cartografiat aspirații, percepții, stări de spirit, viziuni asupra lumii, gusturi estetice, simboluri și semnificații, metafore sintetizatoare ale modurilor de viață, fizionomii, peisaje urbane specifice, stiluri arhitecturale de autor, biografii ale oamenilor iluștri, mituri, legende și alte povești de tot felul în vederea alcătuirii unei imagini urbane cât mai atractive. Considerăm că această contribuție în planul *orașului mental* nu

este de neglijat în construirea unor politici de imagine și de promovare, inclusiv în sensul marketingului urban. Astfel că ne propunem să oferim destule argumente și informații în acest sens.

Ce este o imagine urbană? Cum ne înscriem în noua viziune despre condiția postmodernă a orașului?

Imaginea unui oraș este un construct social, un fenomen al culturii. În cea mai mare parte, aceasta se configurează ca o expresie a percepțiilor, atașamentelor, raportărilor la realitatea urbană sau a gusturilor estetice ale oamenilor care îl populează. Este o proiecție puternică, generată de colectiv prin artă, filosofie, religie și științe. Imaginea urbană sintetizează esențialul în creația urbană și consolidează sentimentul identitar – de apartenență la un oraș.

Ca și concept, denumind rezultatul cartografierii mentale a orașului, *imaginea urbană* a intrat în domeniul cunoașterii orașului prin anii '60, grație lui Kevin Andrew Lynch. În studiul său *The image of the city* [1], urbanistul american consideră imaginea urbană ca fiind alcătuită din trei componente: *structură*, *semnificație* și *identitate*. Sunt realități ascunse în profunzimea unui oraș, de care urbanistii trebuie să țină cont atunci când concep un spațiu urban fizic în așa fel, încât prin el să creeze rezidenților spirit de solidarizare și vizitatorilor percepții pozitive. Ulterior, conceptul de *imagine urbană* a fost utilizat cu sensul de modalitate perceptivă a spațiului urban, de *construct mental* care dă sens locului, chiar și de către specialiștii obișnuiți să lucreze cu lucruri, s-ar părea, obiective. Pentru geografi preocupati de spațiu, de pildă, acest concept înseamnă o „hartă mentală” sau „hartă interioară” despre „diferențele teritoriale privind semnificații, sentimente induse de manifestarea unor fenomene – percepția stării de teamă, de insecuritate, apartenența la un anumit loc, arealele de atractivitate (topofiliile) și cele de repulsivitate (topofobiile) ș.a.m.d.” [2, p. 98]. Imaginea unui oraș se configurează prin percepții subiective, omologate de colectivitate într-un anumit moment. Ea este, ca să dăm mai multe definiții, „o realitate esențializată la nivelul unui oraș, filtrată de un subiect și pusă în circulație sub formă de informație” [3, p. 25]; „totalitatea experiențelor senzoriale și percepute conștientizate, cu o accepție nu neapărat pictorială, ci, mai degrabă, multifuncțională, descriptivă și simbolică”; „interfață integratoare care mediază conflictul de percepții și accepții ale spațiului urban” [2, p. 96] etc. În toate definițiile înțelegem o suprapunere a imaginarii peste geografia reală.

Nu începe îndoială, suntem inclusiv pe un teren cultural atunci când evaluăm imaginea unui oraș. Un alt concept utilizat de urbanisti pentru a denumi specificul unui oraș modelat de cultura oamenilor care îl populează este cel de *peisaj cultural*. Se va vedea că acesta comportă semnificații foarte asemănătoare celor pe care le are imaginea urbană. Iată doar câteva definiții ale peisajului cultural, contabilizate de arhitectul Alexandru Calcatinge: „o construcție mentală (după Giovanni Maciocco și Lain Robertson); un obiect al conștiinței (după Tim Cresswell); o expresie a valorilor culturale și un simbol (după Backhaus); un proces neîncetat de construcție care se (re)crează pe baza unei temporalități (după Tim Ingold); un cod a cărui descifrare presupune înțelegerea semnificației culturale și sociale (după Donald Meining)” [4]. *Peisajul cultural* (se poate vorbi și de *peisaj literar*) este deci o operație abstractă, datorată capacității umane de a găsi un numitor comun pentru suma unor realități distincte, menit să fixeze *un specific, o identitate*. Acest „numitor comun”, mult râvnit de rezidenții tuturor orașelor, are o *imagine* („chip”, „portret”, „reprezentare plastică”, „spectru”, „vis”, „ecou”, „aparență”, „vedere”, „aspect”) care înglobează și sintetizează mai multe imagini, pe care noi ne-am propus să le identificăm în lumina culturii, mai exact a artelor,

În proiectul nostru științific, pornim de la ideea că imaginea urbană se pretează cercetării în câmpul inter- și transdisciplinar, unde se întâlnesc *psihologia* (care concepe „imaginea” ca o reprezentare mentală, amintire a unei experiențe senzoriale) și *studiul artelor* (unde „imaginea artistică” este o combinație asociativă și creatoare a unor realități diferite: simbol, metaforă, comparație, metonimie etc., prin care se exprimă o *trăire psihică* și un *sens*). De aceea dăm conceptului de *imagine urbană/a orașului* un înțeles în sens larg *antropologic*, denumind orașul văzut ca un organism viu, creat de și pentru oameni, și un altul *cultural*, ca expresie artistică a acestui organism, în convingerea că oamenii nu-și pot trăi viața fără a o exprima în creație (Ernest Cassirer).

Precizăm că, în demersul nostru de a obține imaginea orașului din datele unor interpretări specifice ale spațiului orașului, ne apropiem de disciplina care a fost numită, de scriitorul scoțian Kenneth White, *geopoetică*. Aceasta este o încercare a unui grup de cercetători și artiști scoțieni de a exprima contactul sensibil și inteligent cu lumea orașului – ca spațiul trăit – prin intermediul limbajului folclorului, literaturii, artelor vizuale, muzică, arhitectură etc. [5].

O altă precizare este că abordăm imaginea urbană ca pe un element al *textului urban*, așa cum îl concepea Kevin Lynch – cu *identitate, structură și semnificații*. Textul urban are, potrivit urbanistului american, o parte fizică *vizibilă* și o alta *ascunsă, imaginară, virtuală, ideală*, modelată de literatură, artă, filosofie etc. Acest text este *coerent* (din punctul de vedere al logicii gramaticale) și are *calități estetice*, capabile să producă *impresii puternice*. Prin urmare, poate fi nu doar „scris”, dar și „citit” ca un *text literar*. În felul acesta, cercetările noastre se înscriu într-un cadru mai mic – cel al *geocriticii* [6], o ramură a criticii literare care și-a propus să cerceteze relația dintre literatură și spațiu, dar mai ales în cadrul mai larg al paradigmei postmoderniste, care dictează preocupări pentru condiția actuală a orașelor în contextul globalizării și internetului.

Noile politici urbane pun în discuție obligatoriu *imaginea urbană* ca instrument de furnizare a percepțiilor pozitive în managementul și marketingul urban, unde se utilizează mai adesea conceptul de *brand urban*. Simțim nevoia să distingem că, deși presupune și conotația economică/comercială, *imaginea urbană*, așa cum o înțelegem noi, înseamnă valorizarea unui larg spectru al creativității umane destinat unui auditoriu capabil de un înalt grad de penetrare a orașului, pe când *brandul* este asociat cu o singură formă/imagine, de pildă, cu expresia „Chișinău – orașul din piatră albă”. Considerăm imaginea urbană ca pe un „palimpsest cu atâtea moduri potențiale de a-l privi, câți ochi sunt ca să-l privească” (Al. Calcatinge). Cei care vor concepe un *brand* pentru Chișinău pot consulta studiile noastre în lumina datelor-suport din istoria arhitecturii și arheologiei urbane, istoria artelor și literaturii, istoria clasică și istoria culturală.

Modelul nostru de promovare a imaginii orașului Chișinău se bazează pe interpretările creatoare ale expresiilor vizuale estetice și artistice, reprezentărilor imaginare și ale semnificațiilor pe care le comportă spațiile urbane ale Chișinăului. Studiile noastre urbane se vor o valorizare continuă a ceea ce se vede și ceea ce se interpretează în orizontul lecturii mitologiei, literaturii, istoriei și artei arhitecților, artiștilor plastici și graficieni, muzicanților etc. Abordăm aspectul fizic al spațiilor și reperelor urbane și oferim multiple ilustrări artistice cu referință la dimensiunea lor ideală. Propunem chei de lectură pentru spațiile și reperele urbane ale Chișinăului, configurăm topofiliile pentru rezidenți și turiști, sugerăm idei pentru un discurs persuasiv în politicile de imagine. În consecință, creăm o imagine urbană multiaspectuală, atractivă prin multiplele ei oferte artistice.

Monografia de față, dedicată orașului Chișinău, este prima dintr-o serie de volume despre orașele din Republica Moldova, pe care intenționăm să le edităm în continuare. Împărțirea

studiilor pe capitole intitulat: *Mitopoetica orașului, Semnele Istoriei, Arhitectonica spațiului urban, Giuvaiere culturale, Identitatea orașului și cultura promovării ei, Despre oamenii locului și urmele lor, Dialogica, Itinerare urbane, Abajur pentru o bibliotecă și Orașul în culori*, este impusă de nevoia unei structuri ordonatoare. În virtutea obiectului de cercetare – care este *opera de artă urbană* – aspectele enunțate se regăsesc într-o măsură mai mare sau mai mică în toate contribuțiile autorilor.

Orașul ca organism cu spirit viu

Orașele, la fel ca oamenii, obțin afectul lumii și atașamentul celor care îl locuiesc dacă sunt înzestrate cu spirit viu și calități alese, temeinic cultivate. Privindu-l din această perspectivă, cercetătorii i-au găsit întru chipări artistice cu trăsături psihologice și caracteriale, adică au conturat o *fizionomie a orașului*.

Se poate vorbi chiar și de o *biografie a Chișinăului*. Nu o căutați însă în prezentarea liniară a faptelor, am fost mai interesați să-i profilăm *personalitatea*, profund întipărită în structura urbană. Astfel că la sfârșitul lecturii, sperăm să vă rămână în memorie un Chișinău plin de vitalitate, care respiră, arde, se frige, scârșnește din dinți, plânge, se umilește, imploră, chefuește, întâmpină capete încoronate de la Răsărit, apoi de la Apus, cu fanfare, flori, lacrimi de bucurie, de recunoștință. Norii se îngroașă pe cer și o nouă intemperie se aruncă să-l sfășie, să-l mutileze. Și iar ruine, scrum, deznădejde, suferință. Dar el, orașul, renaște suveran, din lacrimă și cenușă, ca pasărea Phoenix, crede în steaua sa, în lumina zilei de mâine. Prin urmare, are o *individualitate*, pe care o dorim impunătoare, cu o *personalitate* aparte printre celelalte orașe.

Cunoașterea sensibilă a orașului nu poate fi decât strâns legată de *mitopoetica* lui (crearea de mituri, fie în mod colectiv, în folclorul și în religia unei culturi, fie individual, de către un scriitor care elaborează un sistem personal de principii spirituale), care este unul dintre indicatorii vitalității unei comunități urbane. Oraș relativ tânăr, Chișinăul a început să-și contureze o dimensiune mitopoetică abia la începutul secolului XX grație artiștilor care i-au identificat spațiile privilegiate, i-au interpretat evenimentele de istorie și au generat reprezentări cu experiențe și personaje de excepție. Deopotrivă de importante sunt poveștile prin care scriitorii locului sau călătorii în trecut au explicat începuturile, evoluția, prăbușirile și renașterile orașului. În felul acesta, artiștii rezidenți sau temporari au contribuit nu doar la completarea studiului istoriei, ci au oferit impulsuri vitaliste, pastile de energie, provocând spiritul creator al orașului. Privit din perspectiva mitologiei create de folclor, de literatură și de celelalte arte, orașul prinde viață într-un plan superior, al eternității. Viziunea conform căreia o reprezentare are un nucleu de viață spirituală își trage rădăcinile încă din gândirea omului arhaic. Poetul, ca și misticul, privește reprezentarea unei revelații ca pe o *ficțiune* prin care se transmite, anagogic, o introspecție în profunzimile ființei. El își alimentează în ficțiune, fără deosebire, propria ființă și ființa universală [7, p. 331].

Atâtea câte sunt, poveștile fabuloase care se strecoară în copilăria orașului și chiar în sălășul preistoriei lui despre cascada de sub dealul Măzărache, râul Bâc și Cheile lui, cetatea antică cu galerii subterane și alte povești magice, descoperite în folclor și în literatură, trebuie conservate, valorizate și sporite. Narațiunile mitice, deopotrivă scrise prin cuvinte, reprezentate vizual sau auditiv, poartă în timp informații despre emoțiile, aspirațiile, gusturile, imaginația de altădată a orașenilor, prin care aceștia își creau o imagine puternică în fața străinilor, atrăgeau noi alianțe și rezistau mai ușor provocărilor istoriei. Cu potențialul lor de energie și semnificații, miturile „ne ajută să trăim”, sunt „susținătoare de viață și de creștere” [7].

Chișinăul este un oraș viu. Cercetătorii din acest volum au valorificat ceea ce se vede, se aude, se visează, se imaginează, se crede, se pictează și se povestește despre orașul Chișinău: tot ce provoacă senzațiilor umane plăcere, satisface gustul pentru frumos, oferă sentimentul trăirii plene și alimentează nostalgiile după vremurile când orașul era comparat cu perfecțiunea Cetății lui Dumnezeu – *orașul ideal*. Veți simți neapărat nevoia autorilor de a face asocieri poetice cu divinusul corp: „inima Chișinăului”, „plămâni Chișinăului”, „aripile Chișinăului”, „brațele Chișinăului” etc. Veți identifica, în literatura, artele plastice, arhitectura și chiar în muzica abordată, *miteme* – cioburi de mituri, rămase din folclorul local sau universal. Sunt tot atâtea dovezi ale unui spirit viu înscris în creația urbană.

„Toate lucrurile sunt artificiale, căci Natura este Arta lui Dumnezeu” [8, p. 255–256]

Orașul nu este totuși un organism biologic, ci un mediu artificial de viață. Putem să-l asociem cu un corp uman doar în mintea noastră, ca imagine mentală, atunci când îl definim ca loc în care s-au concentrat în palimpsest cele mai multe și mai acute necesități și condiții umane. Dimensiunile reale ale unui oraș sunt modelate mereu de mintea umană. Imaginea lui reiese din însăși condiția umană de a exprima totul prin simboluri și semnificații. Deloc întâmplător, Ernest Cassirer considera că „Omul nu mai trăiește într-un univers pur fizic, el trăiește într-un univers simbolic. Limbajul, mitul, arta și religia sunt părți ale acestui univers. Ele sunt firele diferite care țes rețeaua simbolică, țesătura încâlcită a experienței umane. Întregul progres uman în gândire și experiență speculează asupra acestei rețele și o întărește. Omul nu mai înfruntă realitatea în mod nemijlocit; el nu o poate vedea, cum se spune, față în față. Realitatea fizică pare să se retragă în măsura în care avansează activitatea simbolică a omului. În loc să aibă de-a face cu lucrurile înseși, omul conversează, într-un sens, în mod constant cu sine însuși. El s-a închis în așa fel în forme lingvistice, imagini artistice, simboluri mitice sau rituri religioase, încât el nu mai poate vedea sau cunoaște nimic decât prin impunerea acestui mediu artificial. (...) De aceea, în locul definirii omului ca *animal rationale*, ar trebui să-l definim ca *animal symbolicum*. Prin aceasta putem desemna diferența lui specifică și putem înțelege noua cale deschisă omului – calea spre civilizație” [9, p. 43].

Imaginea urbană este deci un produs mental, artificial al comunității urbane. Ea reiese din faptul că privirea unor obiecte din spațiul urban generează o percepție culturală a lor. Din punct de vedere cultural, orașul Chișinău este rezultatul stratificării continue, al acumulărilor simbolice care s-au produs cu fiecare nouă putere și regim politic. Spațiul urban este un palimpsest în care timpul și experiența orașenilor au lăsat urme în formă de zid, construcție, monument, spațiu urban, pictură sau literatură.

Studiile din acest volum abordează diferite limbaje și coduri prin care spiritul creator și artistic a conferit spațiilor urbane chișinăuene semnificații importante pentru locuitorii lor. Este interesant de urmărit felul în care vremurile și contextele culturale au modificat, mai radical sau mai puțin vizibil, arhitectonica spațiilor urbane, simbolurile, imaginea urbană și în consecință identitatea. Astfel că se vorbește de un *Chișinău din perioada imperiului țarist* și de un *Chișinău din interbelic*, de un *Chișinău sovietic* sau un *Chișinău contemporan*. Orașul a căpătat o personalitate arhitecturală și datorită unor personalități. Metaforic vorbind, se poate contura un *Chișinău al lui Alexandru Bernardazzi* și un *Chișinău al lui Alexei Șciusev*. Nu vom contesta existența unui *Chișinău de pe timpul lui Alexandr Pușkin*, un *Chișinău unde și-a ținut concertele George Enescu*, dar și un oraș vizitat de țări și țarine, regi și regine, cneji și cneaghine, principii și

principese. Metamorfozele Chișinăului pot fi urmărite în albia oricărei discipline, semnele timpurilor se profilează atât în arhitectură, monumente, amenajarea spațiilor, cât și în artele plastice și literatură. Un spirit cultivat le va găsi până și în muzică sau cinematografie, în ritualurile sau sărbătorile orașului.

Sporim lizibilitatea spațiului urban

O imagine a orașului este reținută de memorie ca una pozitivă dacă se lasă înțeleasă de privitor, dacă este ușor de reamintit. „Orașul trebuie să fie descifrabil, lizibil. Dacă locuitorii nu văd sensul spațiilor urbane, iar acestea nu le generează o anumită semnificație identitară, care să îi facă să găsească cu ușurință o anumită rută, orașul pierde o parte importantă din capacitatea sa informativă, făcându-l greu accesibil”, afirma arhitectul catalan Orián Bohigas în 1999 [10, p. 100]. Prin urmare, scopul proiectului nostru este să îmbunătățim cunoașterea orașului Chișinău, atât a celui fizic cu spații urbane amenajate, cât și a hărții lui mentale. În acest al doilea demers încercăm să-l facem lizibil, să înlesnim descifrarea lui geocritică. Oferim un pachet de informații și narațiuni culturale care au modelat și care pot modela în continuare percepțiile mentale despre Chișinău.

În mod explicabil, cercetările s-au axat pe locurile și personalitățile care concentrează cel mai mare potențial emotiv-perceptiv, întrucât oferă date esențiale despre orașul Chișinău. Este vorba mai întâi de clădirile, bisericile, clopotnițele, străzile, parcurile, lacurile, râurile și personalitățile care sunt legate de acestea din zona orașului vechi. Sunt invocate, deopotrivă cu cele existente, realitățile care au dispărut în istorie; orice prezentare se desfășoară după logica comparației între ceea ce a fost și ceea ce este. În interpretarea trecutului, istoria se întâlnește cu mitologia creată de arte. Ambele reconstruiesc mental trecutul dându-i o nouă existență ideală. Nu întâmplător, în cultura greacă, muza Clio, fiica titanului Mnemósyne (Memoria), s-a ocupat de inspirarea narațiunii istorice. Spațiul urban conține în așa-numita memorie colectivă atât semnificații lăsate de faptele reale din istorie, cât și miturile și legendele legate de el. Diferența dintre abordarea mitică și cea istorică nu stă în faptul că prima se ocupă de domeniul speculativ, ficțional, iar a doua de succesiunea faptelor adevărate, ci în atitudine. Evocarea trecutului prin filiera emoțiilor și percepțiilor ajută la identificarea toponimilor (areale de atractivitate) și toponimilor (areale care provoacă repulsie).

Se va vedea că toponimii Chișinăului țin în mare parte de *zona istorică*, care coincide cu centrul, unde sunt plasate principalele clădiri guvernamentale, cele mai puternice centre culturale și instituții de învățământ pre- și universitar. Acestea au avut în toate timpurile forța cea mai capabilă să genereze întâmplări și evenimente, o cronică de viață îmbelșugată și autentică. Sunt cele mai bogate în topografia imaginare, poetizate de către scriitori, artiști plastici, arhitecți și muzicieni. De bună seamă, „clădirile, străzile și parcurile sunt o hartă vie a scurgerii timpului, o colecție de structuri care există simultan, indiferent că au fost ridicare acum un mileniu, în vremea bunicilor noștri sau săptămâna trecută” [11, p. 15].

A avea spații urbane lizibile înseamnă a avea un oraș cu spirit. Vă propunem, mai spre finalul cărții, un model de promovare a orașului prin trasee turistice și filme documentare. Sunt menite să orienteze, în special, vizitatorii, turiștii, spre găsirea celei mai bune rute pentru navigarea în spațiul urban al Chișinăului. Itinerariile sunt construite pentru a crea percepții pozitive și confort psihologic celor care vor descifra orașul și își vor crea o imagine urbană memorabilă.

Antropologul, specialist în istoria mentalităților, Robert Darnton utilizează, în eseuul său *Marele masacru al pisicii*, dedicat istoriei culturale a francezilor din secolul al XVIII-lea, conceptul de *lectură* într-un sens foarte larg al „științelor interpretative”. În viziunea lui, „poți «citi» un ritual sau un oraș la fel cum citești un basm popular sau un text filosofic”. Întotdeauna lectura va fi în căutarea unei semnificații, și anume a unei semnificații „consacrate de contemporanii aceluia moment în ceea ce a supraviețuit din viziunea lor despre lume” [12, p. 16]. Aceste semnificații, modelate de cultura timpului, le poți găsi la toate nivelurile existenței culturale: de la folclor, la tratatele celor mai mari gânditori și creatori; sau în felul în care orașele și-au organizat spațiile urbane.

Motivul *Lumii ca o Carte* nu este unul modern, se întâlnește încă în operele lui Galilei, scria Jorge Luis Borges, la rândul său, creatorul unei metafore memorabile: *Lumea ca o Bibliotecă*. În 1912, francezul Léon Bloy scria: „Suntem versete sau cuvinte sau litere ale unei cărți magice, și cartea aceasta nesfârșită este singurul lucru care există în lume: este mai bine zis lumea” [13, p. 256]. Universul este o carte deschisă pentru lectură, universul urban – deopotrivă. Lectura spațiilor urbane presupune descifrarea haloului de semnificații religioase, politice, istorice, artistice, filosofice etc. ale colecțiilor de povești legate de aceste spații.

În 1863, Charles Baudelaire a impus un tip de personaj liric reprezentativ pentru spațiul urban – *flâneur*, adică plimbărețul sau vagabondul care observă viața orașului cutreierându-l. Invenția poetului francez a generat o întreagă modă a plimbărilor de plăcere prin Paris: *flâneurismul*, flâneur-ul devenind simbolul orașeanului, dar și al prosperității și modernității urbane. Acesta este hoinarul care se integrează ușor în mulțime, de care se simte înstrăinat și față de care se detașează; un individ izolat de mulțimea orașului care anunță o nouă sensibilitate – cea modernă, urbană. La Baudelaire, observa Walter Benjamin, „Parisul devine o carte a cărei pagini pot fi citite doar prin parcurgerea fiecărui paragraf, care în sine reprezintă câte o stradă. Astfel traseul este asemănat cu un labirint, fiecare pas al hoinarului creând un moment special, străzile atrăgându-l tot mai departe. Totodată, Benjamin consideră că străzile orașului îl duc pe flâneur într-un timp pierdut”, al copilăriei sau al experienței trecute, prin care se călătorește *imaginar* [4, p. 215–226]. Rezonanțele cu *Timpul pierdut* al lui Marcel Prust nu sunt întâmplătoare, căci flâneur-ul parizian a fost asociat cu modernismele, de pildă, cu călătoriile în subconștient ale suprarealiștilor. Călătoriile mentale ale modernștilor sunt o altă formă de reprezentare a flâner-ului, care devin *aventuri ontologice*. „Odată cu revoluția industrială și cu schimbările aduse vieții urbane și sociale, susține cercetătorul Alexandru Calcatinge, se schimbă și el (flâner-ul – n.n.) împreună cu mediul în care trăiește. Se vede nevoit să accepte și să se adapteze orașului de secol al XXI-lea, devenind încet un călător mental, solitar, (...) un detectiv urban, un turist al lumii concrete, un călător mental într-un spațiu care, la rândul său, este o construcție mentală: orașul” [4, p. 226].

Chișinăul și-a avut flâneur-urii săi, care și-au alimentat creația din contemplarea peisajelor urbane, reprezentările lor sugerând starea de vagabondaj urban și fiind creatoare de *alegorii spațiale*. Scriitorii, în special cei din perioada interbelică influențați de modernisme, Gheorghe V. Madan, Sergiu Matei Nica, Gala Galaction, Alexandru Robot, George Doru Dumitrescu, George Meniuc, Laurențiu Fulga, Geo Bogza, Gheorghe G. Bezviconi ș.a., și mai târziu, în postbelic, Nicolae Dabija, Ion Hadârcă, Vasile Romanciuc ș.a., au creat imagini poetice ale Chișinăului, structurate pe schema arhetipală a călătoriei, pelerinajului, inițierilor, vagabondajului. Nu mai puțin importante sunt lucrările de artă plastică și grafică ale pictorilor Alexandru Plămădeală, Vladimir Ocușco, Nicolae Ratko, Ivan Stepankovski, Alexandru Climașevschi, V.G. Lomachin, Șneer Kogan,

V.P. Tarasov, Theodor Kiriacoff, Grigore Filatov, Boris Nesvedov, Vasile Blinov, Grigore Fiurer, Gheorghe Pojedaev, Iosif Bronștein, Eugenia Maleșevschi, Alexandra Feodorova, Eugenia Gamburd ș.a., care reprezintă peisaje urbane chișinăuene din perspectiva unui artist liber să oprească cu șevaletul pe străzile și mahalalele orașului său, radiografiindu-l emoțional. Spațiile urbane capătă semnificații în creația acestora, modelează o percepție și o imagine colectivă. Presupunem că și regizorul Mihail Kalik, realizând filmul artistic *Omul merge după soare*, era conștient de efectele perspectivei flâneur asupra imaginii orașului Chișinău.

A fi flâneur înseamnă, în cultura modernă și postmodernă, nu doar a fi un observator al realităților urbane care face apel la simțurile lui (văzul, mirosul, auzul etc.), ci și un hermeneut descifrând coduri urbane. Flâneur-ul citește textul orașului (semnele urbane, inscripțiile, simbolurile). Mai mult decât atât, el produce text. Scriitorii postmoderni, ca Emilian Galaicu-Păun de pildă, textualizează propriile reprezentări ale orașului Chișinău, flaneria lor desfășurându-se printre texte. Flaneria de dată recentă își caută căi de parcurgere și cunoaștere a orașului prin spațiul virtual al computerului.

Mai interesant este că termenul *flâneur* a dobândit, încă din secolul trecut, un sens suplimentar de planificare urbană în așa fel, încât spațiul orașului să producă plăceri estetice și alte efecte psihologice benefice asupra celui care îl experimentează parcurgându-l la pas. Aceste aspecte au devenit obiectul de studiu al unei discipline numite *psihogeografia*. Oricine simte responsabilitate față de un oraș și dezvoltarea lui durabilă va urmări ca ordinea internă a spațiilor urbane să corespundă unei *matrice arhetipale* proprii culturii acestui oraș. Ceea ce înseamnă, inclusiv să valorizeze, să întrețină și să dezvolte potențialul spiritului creator și artistic. În mod cert, studiile cercetătorilor noștri pot fi utile pentru o astfel de disciplină, precum și pentru urbanistii care își propun să valorifice locurile și spațiile urbane cu valențe artistice și literare ale Chișinăului.

Imaginea unui oraș își va avea efectul dacă va fi *lizibilă*, adică cei care îi vor cutreiera spațiile complexe se vor putea orienta în ele, le vor putea *citi*, *interpreta* și *înțelege*. Un oraș care își neglijează codurile de citire ale textului urban își împiedică agregarea comunității, creează imposibilități de cristalizare a unui sentiment de apartenență la comunitate, nu-și poate susține în timp o identitate puternică.

O imagine puternică înseamnă o cultură temeinică pentru permanența locuirii

Bineînțeles că un oraș are o imagine puternică dacă dovedește o concentrare mare de populație, pe care a atras-o prin oportunități economice, educaționale, printr-o suprastructură bine pusă a punct, posibilități de trai decent, abundență și varietate de bunuri, lejeritate a interacțiunilor sociale. Imaginea urbană este neapărat prestigioasă dacă orașul găzduiește instituții guvernamentale, clădiri în care se prestează însemnate servicii administrative, universități, tribunale, școli, hoteluri, case de modă, teatre, biblioteci, muzee și stadioane mari, dacă are ridicate clădiri monumentale, amenajate zone rezidențiale confortabile și interconectate, păstrate vestigii ale istoriei vechi. Orașul este imaginea cea mai expresivă a societății umane, cu bunurile cele mai de preț ale umanității.

Chișinăul are, în proporții diferite, un statut important printre alte orașe mai sofisticate. El posedă un potențial socioeconomic, un număr mare de locuitori cărora le asigură calitatea vieții și o viață urbană frenetică. În aceeași măsură, el are un patrimoniu artistic care a conservat spiritul creativ al orășenilor din toate timpurile. De-a lungul istoriei, Chișinăul a provocat și o gamă largă de percepții, iar arta și literatura au constituit întotdeauna o forță de convingere. Chiar dacă dezvăluie un amestec de entuziasm, energie și splendoare cu sentimentele de insecuritate,

temeri, angoase și nevroze, arta și literatura au ancorat orașul în Timpul Mare al permanentelor. Un oraș cu prea puține taine, cu prea puține imagini poetice riscă să piardă din atractivitate. Contribuția acestora la susținerea unei imagini urbane puternice este greu de subestimat.

Modelul nostru de promovare a imaginii orașului Chișinău

Așadar, trecem pe scurt temele și aria de preocupare ale autorilor acestui volum, prezentare care constituie, în ansamblu, propunerile proiectului privind posibilitățile de promovare ale imaginii orașului Chișinău. În primul capitol, *Mitopoetica orașului*, am adunat studiile despre mitologie, folclor și imaginar urban, care au modelat percepțiile spațiului chișinăuian în diferite epoci istorice. După o lungă pledoarie în favoarea unei mitopoetici viguroase a orașului Chișinău, capabile să asigure vitalitatea și să stimuleze spiritul creator (Aliona Grati), tema este dezvoltată în cheia narativizării artistice a spațiului urban (Diana Dementieva) și a analizei metamorfozelor imaginii în poezia secolelor XIX-XXI (Rodica Gotca). Ludmila Șimanschi oferă modele de poetizare și textualizare a spațiilor urbane în literatura modernistă și postmodernistă. Diana Vrabie surprinde imagini mitopoetice ale interbelicului în evocările lui Gala Galaction. Orașul capătă imagini mitice și poetice în pictură și film artistic, acestea fiind analizate de către Natalia Procop și Sorin Șclearuc.

Timpul a lăsat semne în structura profundă și de suprafață a Chișinăului, potențând semnificații. *Semnele Istoriei* au stat în interpretările istoricilor Ion Chirtoagă și Nicolae Enciu, care prezintă epoci cruciale în istoria orașului și evidențiază urmele pe care acestea le-au lăsat în structura orașului, în toponime, folclor, limbaj și mentalități. Livia Sirbu se scufundă în epoci și mai vechi, descriind descoperirile arheologice ale unei așezări de lângă Chișinău cu semne ale „culturii hallstattului canelat”. Istoria orașului poate fi cunoscută și prin filiera culturii. De pildă, Liliana Condraticova valorifică arta orfevrăriei de cult din Basarabia din vremurile Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni. Poate cele mai evidente semne ale timpului, mai exact ale personalităților timpului le-a primit arhitectura Chișinăului, reflectată în artele plastice, după cum ne arată Natalia Procop. Oraș cu semne cosmopolite în toate perioadele, Chișinăul are imprimate în structura sa inclusiv contribuțiile diferitelor grupuri etnice, contabilizate de Marina Miron și Viorel Miron.

Imaginea unui oraș este iremediabil legată de *Arhitectonica spațiului urban*, de arhitectura și structura spațiilor urbane. Arhitectura orașului Chișinău și-a găsit în Mariana Șlapac, membru corespondent al Academiei de Științe a Moldovei, și Alla Ceastina, doctor în studiul artelor, cei mai importanți cercetători. Includem în acest volum câteva studii sintetizatoare, semnate de cercetătoare, despre arhitectura orașului de la începuturile lui și până la cea actuală, articole despre istoria apeductului, a unor școli și edificii importante, precum și despre activitatea unor arhitecți mai cunoscuți ca Alexandru Bernardazzi și Alexei Șciusev, arhitecți și ingineri talentați mai puțin menționați ca M. Ozmidov, I. Hartingh, I. Bettini, B. Eitner, A. Melnikov, G. Toricelli, I. Gasquet, F. Boffo, L. Zaușkevici, M. Cekerul-Kuș, N. Mertz, A. Gabrielescu, A. Ivanov, E.-R. Spirer, Gh. Cupcea, E. Bernardazzi, N. Țăganco, E. Ocușco-Alhazova, V. Ulinici, Ț. Ghingher, R. Kurt, V. Smirnov, V. Voițehovschi, V. Alexandrov, P. Ragulin, V. Mednek ș.a. Grație Anei Grițco, cercetător științific, Sectorul Istorie și Muzeologie, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, se va vedea că la imaginea Chișinăului a contribuit în mod hotărâtor unul dintre cei mai longevivi primari ai lui, Carol Schmidt. Alina Ostapov pune la dispoziție corespondența lui Alexei Șciusev, arhitectul care a modelat imaginea orașului postbelic. Arhitectonica orașului Chișinău s-a reflectat, ca într-o oglindă creatoare, în artele plastice (Natalia Procop), în sculptura urbană (Ana Gobjilă), în felul în care au arătat edificiile care au constituit în toate timpurile reperele principale ale vizitatorilor oficiali cum e Catedrala din inima orașului (Aliona Grati).